

Universiteit
Leiden
The Netherlands

Een kamer gevuld met de mooiste boeken : de bibliotheek van Johannes Thysius (1622-1653)

Mourits, E.V.M.

Citation

Mourits, E. V. M. (2016, December 14). *Een kamer gevuld met de mooiste boeken : de bibliotheek van Johannes Thysius (1622-1653)*. Vantilt, Nijmegen. Retrieved from <https://hdl.handle.net/1887/45015>

Version: Not Applicable (or Unknown)

License: [Licence agreement concerning inclusion of doctoral thesis in the Institutional Repository of the University of Leiden](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/45015>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

Cover Page

Universiteit Leiden

The handle <http://hdl.handle.net/1887/45015> holds various files of this Leiden University dissertation

Author: Mourits, Esther

Title: Een kamer gevuld met de mooiste boeken : de bibliotheek van Johannes Thysius (1622-1653)

Issue Date: 2016-12-14

De verwachting waarmaken

Achtergrond en vorming

Op 1 januari 1629 schreef Johannes Thysius aan zijn oudoom Antonius, hoogleraar theologie aan de universiteit Leiden, de volgende brief, om hem te bedanken voor een nieuwjaarsgift:

Seer lieve wel beminde oom,
naer wenscinge van een gelucsalich nieuwe jaer
aen UE mitschaders aen mijn lieve moitgen,
nichte en cousyns, ben ick hier mede UE herte-
lijk seer bedanckende voor den koeck ende
goede vermaninge my geschreven, die ick hope
naer te comen. Ende met Godes hulpe soo wel te
leeren dat mijn lieve oom tegens toecomende
jaer best sal vinden mij te vereeren met een
goede boeck in plaets van een koeck. Daer toe de
heere mij zijnen genade wil verlenen, en UE mijn
beminde oom ende moitgien met nichte ende
cousijns sparen. In langhduringhe gesontheit
amen, UE onderdanige en liefhebbende Joannes
Thijs¹

Johannes heeft de brief na het overlijden van Antonius teruggekreken, met zorg bewaard en er later opgeschreven 'out sijnde ses jaeren en ½'. Zowel voor Thysius zelf als voor de hedendaagse lezer bewijst de brief dat de liefde voor boeken al vroeg aanwezig was. Of Antonius hem al in het daaropvolgende jaar een boek cadeau heeft gedaan is niet bekend, maar in januari 1637 kreeg Thysius van zijn oom een commentaar op de brieven van Cicero, met daarin de volgende opdracht:

Commentarium Pauli Manutii, in Epistolas
hasce Ciceronis, ad Familiares, Quintum

Fratrem, & Brutum Johanni Thysio, elegantis
ingenii & optimae spei adolescenti, nepote et
pupillo suo. Antonius Thysius patruus & tutor
dono dedit, strenuo loco. Eas ut diligenter legat
& intelligat, & in conscribendis epistolis imi-
tetur: IV Idus Januar. M D C XXX VII.²

Het uiteindelijke nieuwjaarsgeschenk was geen prentenboek of iets anders wat voor verstrooiing kon zorgen, maar een werk over niemand minder dan Cicero en het advies om aan de stijl en retoriek van de meester een voorbeeld te nemen bij het schrijven van brieven.

De keuze van Thysius voor een boek in plaats van een koeck zou niet voor de hand hebben gelegen bij de gemiddelde schooljongen, maar past precies bij de toekomstige boekenverzamelaar. Achteraf bezien kan de nieuwjaarsbrief worden gezien als het eerste teken van boekenliefde, die uiteindelijk heeft geresulteerd in de stichting van een bibliotheek. Helaas staat daartegenover dat verdere verwijzingen naar boeken in de correspondentie van Thysius bijzonder schaars zijn. In de ca. 380 brieven die hij heeft ontvangen en de 300 van hemzelf waarvan hij een afschrift of samenvatting heeft bewaard, is slechts een handvol opmerkingen over boeken terug te vinden; vaak in de trant van 'ik zal dit boek opsturen of meenemen'. Slechts één keer schreef hij dat hij druk bezig was met het samenstellen van een bibliotheek, maar dan alleen om zich te verontschuldigen dat hij niet eerder tijd had gehad om te schrijven.³

Wat Thysius' motieven waren om op grote schaal boeken te gaan verzamelen en welk doel hem daarbij voor ogen stond, is niet op te maken uit zijn eigen

*Commeratarium Pauli Manutij, in
 epistolas hanc Cicero, ad Famili-
 ares, quibus Frater, et Brutum
 Johanni Thysio, eleganter, ingenij
 et optimae spei adolescenti, Nepoti
 Et pupillo suo.
 Antonius Thysius patruus et
 Tutor dono dedit preme-
 loco.
 Eas ut diligenter Legat & in-
 telligat, et in conscribendis
 epistolis imitetur.
 IV Idus Januar A. 1570
 VII*

woorden. Maar er zijn allerlei aanwijzingen te vinden in de vele brieven en stukken die hij heeft achtergelaten – over zijn manier van leven, zijn afkomst, opvoeding, scholing en welstand – die indirect aan een verklaring kunnen bijdragen.

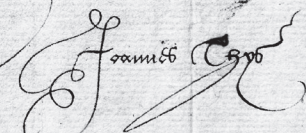
Familie

De familie Thijs was afkomstig uit de Zuidelijke Nederlanden. De overgrootvader van Johannes Thysius, Christoffel Thijs, was een welvarende juwelier uit Antwerpen. In 1584 besloot hij met zijn gezin te

vluchten voor de oprukkende Spaanse troepen, die de stad een jaar later zouden innemen. De redenen voor het vertrek waren zowel van religieuze als van economische aard. Het openlijk uitoefenen van de protestantse geloofsovertuiging zou onder de Spaanse overheersing onmogelijk gemaakt worden.⁴ Bovendien werd Antwerpen voor kooplieden na de blokkade van de Schelde door Hollandse en Zeeuwse schepen steeds moeilijker bereikbaar en zo kwam het centrum van de juwelenhandel in Frankfurt te liggen. Daar kwam Christoffel Thijs dan ook uiteindelijk terecht. Zijn handelsactiviteiten werden na

 Sijn Edele Heere, welbekende Doon
 naer verlijnghe van den gheschiedich uijne Jaer aan d' Amstschadich aen mijn
 Lieve Moitgen Vriende Ende Conijne, Ben ick hier in de d' Overstijck seker.
 Bedaerckende voor den dach te Ende Goede vermaninge my geschietich die ick
 hope naer te comen Ende met Godes hulpe soo niet te litten dat mijn Lieve Doon
 tegens toecommende Jaer Blij sal vinden Mij te verlijnen met een Goede dach Jij?
 plaec van den Rijk. Jaer toe de seker my Gijnen genade wil verlijnen. Es
 d' mijn Bekende Doon Ende Moitgen met seker te Ende Conijne sparen Jij?
 Langdinninghe gesontheet. Amen,

In Amsterdam den 1 Januarij 1629.
 Out sijnde 26 Jaers 03 1/2.

Al onderdunge
 d' lief vreesden

 Johannes Thysius

• Opdracht
 van Antonius
 Thysius in
 het boek dat
 hij in 1637
 aan Johannes
 Thysius cadeau
 gaf

Portret van
 Antonius
 Thysius, atelier
 van Crispijn
 de Passe (I), uit-
 gegeven door
 Pieter van der
 Aa, 1720

• Brief van
 Johannes
 Thysius aan
 Antonius
 Thysius,
 10 augustus
 1630

zijn dood in 1591 door zijn twee oudste zonen Hans
 en François voortgezet.⁵

Hans, de grootvader van Johannes Thysius, had
 Antwerpen een half jaar voor de andere gezinsleden
 verlaten. Hij verbleef korte tijd in Amsterdam, waar
 hij trouwde met Catharina Boel, een koopmans-
 dochter van eveneens Zuid-Nederlandse afkomst.
 Zij vertrokken naar Elbing in Pruisen, en later naar
 Danzig, waar Hans samen met zijn schoonvader een
 handel in leer en huiden begon. Een periode van
 grote welvaart brak aan voor de familie toen Hans
 Thijs in 1594 terugkeerde naar Amsterdam. Daar

wist hij te profiteren van het gunstige handelsklimaat, dat onstond dankzij de groeiende politieke en militaire stabiliteit en de opening van voorheen geblokkeerde handelsroutes. Vanaf 1598 investeerde hij in koopvaardijsschepen die naar Indië voeren, en in de eerste jaren van de Verenigde Oostindische Compagnie was hij een van de grootste aandeelhouders.⁶ Door de hoge opbrengsten uit zijn investeringen kon hij stoppen met de handel in bulkgoederen, om zich volledig te richten op zijn werkzaamheden als juwelier. In 1611 kwam er een onverwacht einde aan het leven van Hans Thijs, toen hij het slachtoffer werd van een dodelijk ongeval op een schip bij Hoorn.⁷

Net als zijn vader had Hans ervoor gezorgd dat zijn kinderen een goede opleiding kregen. Toen ze oud genoeg waren, werden ze ondergebracht bij een schoolmeester, eerst om te leren lezen en schrijven, een paar jaar later voor onderwijs in het Latijn en handelsrekenen. Het was gebruikelijk dat de zonen na deze opleiding bij een bevriende koopman in dienst traden om ervaring op te doen met de praktijk van het handelsbedrijf. Om ervan verzekerd te zijn dat het bedrijf ook na de dood van hun vader werd voortgezet, was het niet noodzakelijk dat één van de vier zonen in zijn voetsporen trad. Hans kwam zelf uit een gezin waarvan de jongere broers Anthoni en Jacob de kans hadden gekregen om te gaan studeren en een andere carrière op te bouwen. Anthoni werd hoogleraar theologie in Harderwijk en daarna in Leiden, en Jacob bleef in Duitsland, waar hij naast een hoogleraarschap aan de universiteit van Marburg een betrekking had als bibliothecaris en secretaris van de landgraaf van Hessen. Dat hun carrière evenzeer gewaardeerd werd als het koopmanschap, blijkt uit het feit dat hun vader Christoffel in zijn testament had bepaald dat de kosten die deze twee zonen hadden gemaakt om hun studie te kunnen voltooien niet in mindering zouden worden gebracht op hun erfenis.⁸ In navolging daarvan liet Hans zijn oudste zoon Augustijn studeren aan de universiteit van Leiden. Voor een andere zoon wist hij een plaats te bedingen als schildersge-

zel in het atelier van Rubens te Antwerpen, maar die moest door de onverwachte dood van Hans worden opgegeven. Al zijn zonen werden ingeschakeld bij de verkoop van de grote hoeveelheid juwelen uit zijn nalatenschap.

Van de vijf kinderen was alleen Augustijn meerderjarig toen hun vader overleed. Augustijn werd samen met twee voogden verantwoordelijk voor zijn jongere broers en zuster, en moest bovendien zorgen voor de voortzetting van de handelsonderneming. In de jaren daarna ontstonden grote problemen toen Augustijn en twee van zijn broers kort na elkaar overleden. Alleen de jongste, Anthoni, en diens zuster Catharina bleven in leven. De continuïteit van de handelsactiviteiten kon niet worden gehandhaafd. Bij ieder sterfgeval was weer een reorganisatie nodig en de administratie rond de afwikkeling van de nalatenschappen nam veel tijd in beslag. Vooral de jongste zonen waren slecht voorbereid op hun nieuwe verantwoordelijkheden. Na de dood van Hans Thijs kwam er dan ook een einde aan het familiebedrijf.

Het kapitaal dat de enig overgebleven zoon Anthoni had geërfd, werd door hem niet meer in een eigen handelsonderneming geïnvesteerd. Hij wist zijn kapitaal aanzienlijk te vergroten door te speculeren met aandelen in de VOC en te beleggen in koopvaardijsschepen. Hij trad maar zelden op als koopman, en pogingen om de resterende juwelen uit de nalatenschap van zijn familie te verkopen hadden geen succes. Van het juweliersbedrijf van zijn vader was niets meer overgebleven en Anthoni had de benodigde vaardigheden noch de handelscontacten om het opnieuw op te bouwen. Gezien de omvang van zijn vermogen was daar ook geen reden meer voor. Bovendien hertrouwde hij op 23 maart 1627 met de puissant rijke koopmansdochter Magdalena Belten. Vanaf dat moment stond hij aan het hoofd van één van de vijftig rijkste huishoudens van Amsterdam.⁹

Deze gebeurtenissen waren bepalend voor de toekomst van Johannes, de zoon uit Anthoni's eerste huwelijk met zijn nicht Elisabeth de Bacher, dochter

Portret van
Constantijn
L'Empereur,
gegraveerd
door Jonas
Snyderling,
naar een schilde-
rij van David
Baudringien

van de hofarts van de hertog van Brunswijk. Hij werd in 1622 geboren te Amsterdam, in een huis aan de Herengracht, en gedoopt in de Nieuwe Kerk op 14 juni.¹⁰ Zijn moeder overleed in het kraambed, en werd enkele dagen later begraven. Johannes groeide op onder heel andere omstandigheden dan de twee voorgaande generaties. In de eerste plaats stonden zijn opvoeding en opleiding niet in het teken van een toekomstig koopmanschap. En in de tweede plaats was hij de erfgenaam van een som geld die

groot genoeg was om van de rente te kunnen leven. Enkele maanden na zijn geboorte was zijn grootmoeder van moeders kant, Magdalena Thijs, overleden. In haar testament had zij haar enige kleinzoon benoemd als universeel erfgenaam. Aangezien hij eveneens recht had op de nalatenschap van zijn moeder, bezat hij nog voor zijn eerste verjaardag een aanzienlijk vermogen. Het kapitaal was niet vastgelegd in een familiebedrijf waarvan het leven en welzijn van anderen afhankelijk was en er waren geen broers

of zusters die konden claimen er recht op te hebben. Zodra Thysius meerderjarig was zou hij er geheel vrij over kunnen beschikken. Mits goed beheerd zou het kapitaal hem in staat stellen om tot zijn dood comfortabel te leven zonder de noodzaak een betaalde functie te accepteren of een actieve rol in de handel te spelen.

Het overlijden van zijn moeder had voor de jonge Johannes nog meer consequenties. Anthoni Thijs toonde na de geboorte van de kinderen uit zijn tweede huwelijk steeds minder belangstelling voor de opvoeding en het welzijn van Johannes. Dat begon met het vertrek uit Amsterdam van Catharina, de zuster van Anthoni, die mogelijk gedurende de eerste jaren van het leven van Johannes voor hem gezorgd heeft. Zij trouwde in 1628 met de Leidse hoogleraar Constantijn L'Empereur. Rond diezelfde tijd moet Johannes aan zijn schoolopleiding begonnen zijn. Daartoe ging hij vanaf 1630 een groot deel van het jaar bij zijn oom en tante in Leiden wonen, waar hij les kreeg op de Latijnse school. Dit blijkt uit de brieven die Johannes vanuit Leiden aan zijn vader schreef.¹¹ Het zijn beleefdheidsbrieven, waarin hij de groeten overbrengt aan zijn familie in Amsterdam, aangevuld met verslagen van zijn vorderingen op school. In deze brieven verontschuldigt Johannes zich regelmatig voor de lange periode waarin hij zijn vader geen bericht gestuurd had, door te schrijven dat hij verwacht had bezoek van hem te krijgen. Het wachten bleek regelmatig tevergeefs. Na de geboorte van zijn halfbroer Pieter duurde het maanden voor hij toestemming van zijn vader kreeg om naar Amsterdam te komen en zijn familie te bezoeken.

De brieven van Johannes laten eveneens zien dat de band met zijn familieleden uit Leiden voor hem steeds belangrijker werd. Met name oom Constantijn toonde interesse voor hem door zich al in een vroeg stadium met zijn opleiding bezig te houden. Gedurende de eerste jaren van Johannes' verblijf in Leiden was Johannes Huldricus Engelerus, een student Oosterse talen die bij L'Empereur in huis woonde, als zijn privéleraar aangesteld.¹² Met belangstelling volgde L'Empereur het resultaat van zijn

inspanningen, en hij probeerde zijn neef aan te sporen om te volharden in zijn ijver.¹³ In verschillende brieven aan zijn vader benadrukte Johannes dan ook met grote ernst hoeveel hij te danken had aan de motiverende woorden van zijn oom.¹⁴

Opvoeding en onderwijs

Alle bewaard gebleven jeugdbrieven van Johannes Thysius, geschreven tussen zijn negende en zeventiende levensjaar, zijn beleefdheidsbrieven. Stijl en inhoud zijn afgestemd op het respect en de dankbaarheid die hij de leden van zijn familie hoorde te tonen. Wat hij over zichzelf heeft geschreven, is wat hem geleerd werd te schrijven. De verwachtingen van zijn familie met betrekking tot zijn toekomst, en de manier waarop Thysius zich moest gedragen om die te verwezenlijken, worden weerspiegeld in zijn brieven. Een instructie voor zijn gedrag is ook te vinden in een brief van zijn peetoom Paulus Boel, de tweede echtgenoot van Magdalena Thijs, de grootmoeder van Thysius. Het is een van de weinige brieven die Thysius in deze periode heeft bewaard. In antwoord op een nieuwjaarsbrief van Thysius uit 1632 schreef Boel onder meer:

UE brief van 1 deses jaers heeft mij seer verheucht, daer bij te sien uwe generosa resolutio int bevoorderen van uwe studie. Daer inne UE een rechte navolger van uwer E h[ee]r vader sijt, die in sijne joncheijt alle sijne mede studenten in neersticheijt van leeren voorbij en te boven ginck, welcke goede loffelijcke conditie van leersaemheijt ick voor lange mede aen UE gespeurt hebbe. [...] Bevinde in mijne opinie niet bedrogen te sijn, maer tot mijne vreuchde sien UE deuchdelijcke resolutie voortganck nemen, en de continuatie van d'welcke, en dat UE de gang van grooter memorie en verstant die Godt de Heere U boven andere gelijkjarige jongelingen gegeven heeft, oock met de selve Gode gaven int werck te stellen [en] anderen inder studien moecht te boven gaen. [...] Acht Godt de Heere,

[...] dat ghij in alle godtsalicheijt (sijnde tfondament der ware wijsheijt) ende in alle christelijcke en civile deuchden als vriendelijcheijt, beleeftheijt, gehoorsaemheijt ende courtoisie, die UE schijnt aengeboren te sijn meer en meer moecht toenemen, daerdoor men van Godt en de menschen bemint wort.¹⁵

De brief van Thysius die aanleiding gaf tot dit antwoord, moet inhoudelijk ongeveer identiek zijn geweest aan een andere nieuwjaarsbrief, die hij op 1 januari van hetzelfde jaar aan zijn vader stuurde.¹⁶ Daarin schreef hij over zijn ambities, wat waarschijnlijk de reden was voor het enthousiasme van Paulus Boel: Thysius wilde niet alleen zichzelf, maar ook de stad waar hij was geboren en opgegroeid tot eer zijn. Dat kan alleen maar betekenen dat hem een toekomstige betrekking als regent of ambtenaar was voorgespiegeld.

Wat dit betreft vormde Thysius in zijn tijd geen uitzondering. Het aristocratische ideaal van dienstbaarheid aan eigen stad of land door het bekleden van een publieke functie bestond al veel langer, en was door het ontstaan van de Republiek nieuw leven ingeblazen. Door de hoge burgerij, die dankzij de politieke verschuivingen was doorgedrongen tot bestuursfuncties, werd deze opvatting van de oude elite overgenomen. Daardoor konden zij zich niet alleen beroepsmatig, maar ook wat betreft sociale status op één lijn stellen met hun voorgangers.¹⁷ Het aantal publieke functies dat vervuld moest worden, was in die periode bovendien toegenomen vanwege de onafhankelijkheid van het land en de groeiende welvaart.

Voor rijke jongelieden zoals Thysius lagen in de eerste plaats ambten en regentschappen in het bestuur van de stad of stedelijke instellingen binnen bereik. Hij zou voldoen aan alle voorwaarden die aan de kandidaten voor deze functies gesteld werden, zodra hij de leeftijd van 28 jaar had bereikt.¹⁸ Bij het benoemen van regenten ging scholing tegen het midden van de zeventiende eeuw een steeds belangrijker rol spelen, en dat gold met name voor de opleiding tot advocaat.¹⁹ De opleiding die Thysius kreeg

was geheel in overeenstemming met deze ontwikkelingen. Na de Latijnse school begon hij aan zijn universitaire studie, die uiteindelijk zou resulteren in een promotie in de rechten. De studie had echter nog niet het karakter van een beroepsopleiding. Naast een opstap tot het verkrijgen van lucratieve bestuursfuncties, was de academische opleiding voor patriciërszonen in de eerste plaats een onderdeel van hun algemene culturele vorming.²⁰

Bij de opvoeding van Thysius werd aan dit aspect van zijn vorming groot belang gehecht. Na de opmerking over zijn toekomstplannen in de nieuwjaarsbrief aan zijn vader schreef Thysius dat vooral Constantijn L'Empereur hem aanmoedigde hard te studeren. Uit deze periode zijn een paar van diens brieven aan Thysius bewaard gebleven die dit bevestigen. Bij het schrijven ervan heeft L'Empereur zich niet beperkt tot het geven van adviezen en het citeren van de Bijbel, maar deed hij ook een poging de vervelende en saaie kanten van de studie te relativeren. Bij elke brief zond hij een boek mee.²¹ In 1632 was dat een Bijbeluitgave van Franciscus Junius, in een prachtige goudgestempelde perkamenten band met een vergulde en geciseleerde snede.²² Hij schreef dat het cadeau dan ook niet alleen was bedoeld ter verrijking van de geest, maar ook om het plezier van het lezen te vergroten. De invloed van Constantijn L'Empereur op het leven van zijn pupil werd nog groter toen Thysius definitief bij hem en zijn vrouw en dochter in huis kwam wonen nadat Thysius' vader Anthoni in januari 1634 was overleden.

Het is goed mogelijk dat Constantijn L'Empereur hoopte dat Thysius belangstelling voor de wetenschap zou gaan ontwikkelen. L'Empereur, net als Thysius een koopmanszoon van Zuid-Nederlandse afkomst, was in zijn jeugd door zijn vader gestimuleerd om theologie te gaan studeren, en had vervolgens met succes een academische carrière nagestreefd.²³ Binnen de familie was L'Empereur overigens niet de enige aan wie Thysius een voorbeeld kon nemen. Twee broers van zijn grootvader, Anthonius en Jacobus Thysius, hadden eveneens een aanstelling als hoogleraar. Paulus Boel heeft Thysius daaraan willen her-

Placito meo Johanni Thysio
d. d. Constantinae L. b.

Testamenti Veteris
BIBLIA
SACRA, SIVE
LIBRI CANONICI
PRISCAE JUDÆORVM ECCLE-
SIÆ A DEO TRADITI.

Latini recens ex Hebræo facti, brevibusq; Scholiis illustrati ab
IMMANUELE TREMELLIO, &
FRANCISCO JUNIO.

*Accesserunt libri qui vulgo di utuntur Apocryphi, Latini reddit, & Notæ quibusdam aut. &
FRANCISCO JUNIO. Multis omnes quibus ant. emendatis: editis & auxiliis in
auctoritate: quibus etiam adnotata sunt Novi Testamenti libri: & sermone Syro ab eodem
TREMELLIO, & a Græco a THEODORO BEZA in Latinum versis, Notisq; il-
lustratis.*

Tertia cura FRANCISCI JUNII.

Cum INDICE ad Notas V. T. triplice; Hebr. Græc. & Latina.

HANOVIAE,
Typis Wecheliani, sumptibus Danielis ac Davidis Au-
btorum nec non Clementis Seleichii.
Anno M. DC. XVIIII.

inneren toen hij schreef dat het zijn doel was 'om uwer E vander joncheijt aen ten courageren en in te planten de begeerte van navolging der excellerende geleertheit en deuchtsamheijt van UE hr vader en van beijde hr uwe ooms, aldaer uwe voorgangers'.²⁴

Onder supervisie van L'Empereur liet Thysius zich op 13 augustus 1635 inschrijven aan de universiteit.²⁵ Voordat hij aan zijn studie kon beginnen, moest hij eerst slagen voor de examens van de Latijnse school. Na de stichting van de universiteit in 1575 was het onderwijs aan deze school steeds meer gaan functioneren als een vooropleiding.²⁶ Het grootste deel van de lessen was gewijd aan de studie van het Latijn, een taal die noodzakelijk was om de colleges aan de universiteit te kunnen volgen. Het grammaticaonderwijs werd gecombineerd met het lezen van klassieke auteurs en oefening in het schriftelijk en mondeling gebruik van het Latijn. Hetzelfde gold

Opdracht van
Constantijn
L'Empereur
aan Johannes
Thysius in de
bijbeluitgave
van Junius

Opdracht van
huisleraar Geor-
gius Hercules, in
het boek dat hij
aan zijn voorma-
lige pupil cadeau
heeft gedaan

*Perrate spei et admirandi
profectus Adolifcenti
Johanni Thysio*

*profectus amicitiae symbolo
mittit amicis manu*

20. Julij. A. 1639. J. Hercules

voor het Grieks, dat vanaf het derde schooljaar werd gedoceerd. Het tweede belangrijke onderdeel van het lesprogramma was het godsdienstonderwijs. Ter aanvulling waren er ook enkele uren gewijd aan het schoonschrijven, een vak dat misschien niet noodzakelijk was om een universitaire studie te kunnen volgen, maar voor veel leerlingen in de toekomst wel van praktisch nut kon zijn.²⁷

Thysius voltooide zijn opleiding aan de Latijnse school pas in het najaar van 1639. In de jaarlijkse verantwoordingen van het geld dat hij aan zijn levensonderhoud besteedde, staan met enige regelmaat be dragen vermeld die aan de rector, de schrijfmester en de claviger werden betaald.²⁸ Over de jaren vóór 1634 ontbreken dit soort documenten, maar aangenomen mag worden dat Thysius de school al eerder had bezocht, en voorafgaand daaraan waarschijnlijk privéonderwijs had genoten.²⁹ In totaal zal hij onge-

veer tien jaar over zijn vooropleiding hebben gedaan, van zijn zevende tot zijn zeventiende. Hoewel dit niet langer is dan gebruikelijk, lijkt het in tegenpraak met de opgetogen verslagen van zijn voorde ringen uit het begin van de jaren dertig. Thysius schreef al brieven in die periode en kon dus lezen en schrijven, ook in het Latijn. De school gaf snelle leerlingen de kans om al na een half jaar door te stromen naar een hogere klas, maar dat is hem blijkbaar nooit gelukt.³⁰ Dit is zeker niet te wijten aan de omstan digheden waarin hij opgroeide. Er was voldoende geld voor bijlessen, en als er geen docenten van de school beschikbaar waren, kon er een privéleraar aan gesteld worden.³¹ Zo vervulde de student Georgius Hercules deze functie een jaar lang vanaf maart 1635, in ruil voor kost en inwoning bij L'Empereur. Gedu rende deze periode werd de stad getroffen door een pestepidemie, en Thysius' voogden wilden hem waar schijnlijk zoveel mogelijk thuis houden om het risi co van besmetting te beperken.³²

De lengte van zijn schoolperiode zal ook niet gelegen hebben aan een gebrek aan ijver of ambitie. In een brief uit januari 1637 aan zijn oom Samuel van Swol, toezichthoudend voogd van Johannes, zet te hij de toekomstplannen waarmee hij vijf jaar eerder aan zijn opleiding begonnen was nog eens uiteen:³³

[...] ick bij mij besloten hebbe dat het mij tot eer sal strecken, so ick die plaets daer ick in ben opgevoet en geboren dienstich sal kunnen sijn. Welck voornemen mij sulcken genuchte aengebrocht heeft, dat sij mij niet wech geruckt heeft alle bekommernissen van de studien, maer lichten arbeit tot de studien gemaect heeft. Want de studien hebben een seeckeren en eijgenen lust, sijnde met dieselve onscheijdelijck verenicht, welckers vrucht alle neerstigen genieten. Got wil geven, die ick oock altijt hertelijcken bidt dat mijn arbeit pogen ende vleijt niet te vergeefs en sij, opdat die hoop ende verwachtinge die niet alleen gij maer oock alle mijn vrienden jonck sijnde van mij verhoopt hebben, ick tot mijn jaren gekomen sijnde soude kunnen volbrengen.³⁴

Hoewel hij in dezelfde brief ook de hoop uitsprak binnenkort te kunnen beginnen aan zijn universitaire studie, was het voorlopig nog niet zover. Twee jaar later, in januari 1639 schreef hij: 'mijn studien nemen tamelijk wel toe, so dat ick hope tegen paeschen de schole te verlaten ende de Academie te omhelsen waer naer ick seer tracht'.³⁵ Een eenvoudige verklaring voor de lange tijd die hij op school heeft doorgebracht, zou kunnen zijn dat hij ondanks alle ijver en goede bedoelingen niet zo'n briljante leerling was. Het duurde uiteindelijk nog een half jaar langer voordat Thysius aan zijn universitaire studie begon. Pas op 10 oktober 1639 kondigde hij zijn afscheid van de Latijnse school aan in een brief aan zijn stiefmoeder.³⁶ Deze gebeurtenis werd met een groot feestmaal voor de familie gevierd.³⁷

Over Thysius' studietijd is weinig bekend. Zijn oom en toezichhoudend voogd Van Swol leed al in december 1638 aan een 'dangereuse teeringe', en overleed niet lang daarna, waardoor Thysius ophield met het schrijven van zijn jaarlijkse voortgangsverlagen.³⁸ Andere brieven waarin hij aan zijn studie refereert ontbreken. Slechts eenmaal, in een nieuwjaarsbrief aan zijn stiefmoeder Magdalena Belten in 1640, schreef hij nog 'vorders wat aengaet mijn studien hope die in weijnich jaren te voltrecken opdat ick mach Doctor worden, waervan 't opgaen uut de school een voorboud is geweest'.³⁹ Daaruit blijkt dat het in ieder geval zijn bedoeling was de studie binnen afzienbare tijd te voltooien. Desondanks behaalde Thysius zijn doctorstitel pas in september 1652, bijna dertien jaar later.⁴⁰

Hoewel Thysius een opleiding kreeg die vergelijkbaar was met die van zijn oom en opvoeder Constantijn L'Empereur, heeft hij nooit blijk gegeven van een bijzondere belangstelling voor de wetenschappelijke aspecten van zijn studie. De opmerking over de 'lust' van het studeren uit de nieuwjaarsbrief van 1637, heeft hij later niet meer herhaald. In deze brief, die hij schreef toen hij veertien jaar oud was, ligt de nadruk nog op zijn streven naar het verwelken van de 'hoop ende verwachtinge' van zijn familie. Vlak voordat hij een paar jaar later aan zijn

universitaire studie begon, was hij zich meer bewust geworden van zijn welstand en de voorrechten die dit met zich meebracht, en toonde hij vooral interesse in de status van het studentschap. In de brief waarmee hij de wens uitsprak binnenkort de school te kunnen verlaten voegde hij als verklaring toe: 'want mij dubbelde prijs toegeseijt is 1. een student te worden; 2. een ruijter, want ick altemets om mijn vermaeck nae buijten gaende, alhoewel ick een vernuftigen hont tot geselschap hebbe, nochtans een voetganger te sijn mij so wel niet aen en staet'.⁴¹ Thysius moest het nog ruim een jaar stellen met geleende of gehuurde paarden, maar in 1641 werd van zijn kapitaal met toestemming van zijn voogden een hengst aangeschaft.⁴² In 1646 liet hij zijn paard samen met zijn hond vastleggen op een schilderij.⁴³

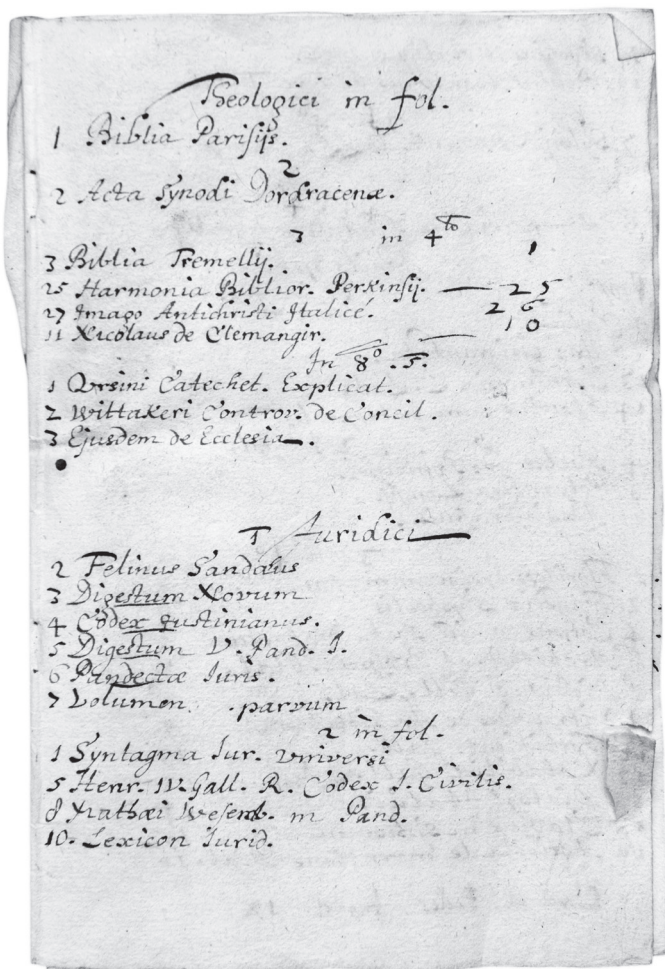
Het is verleidelijk om het enthousiasme van Thysius voor zijn studie en zijn toekomst, zoals dat blijkt uit de brieven aan zijn familie, te interpreteren als honger naar kennis die past bij een toekomstig boekenverzamelaar. Maar het gaat hier om beleefdheidsbrieven, waarvan de strekking mede wordt bepaald door conventies en de verwachting van de ontvanger. Natuurlijk heeft hij geschreven hoezeer hij zijn best deed op school, maar dat hij behoorlijk wat tijd nodig had om zijn opleiding af te ronden laat zien dat het hem desondanks niet zo gemakkelijk afging. Of het een oorzakelijk verband heeft is lastig te zeggen, maar Thysius heeft in ieder geval nooit een carrière in de wetenschap nagestreefd, als onderzoeker, publicist of docent. Dat maakt het moeilijk te verklaren waarom hij boeken is gaan verzamelen.

Wel duidelijk is dat zijn voogden daarbij een grote rol hebben gespeeld, allereerst Constantijn L'Empereur en in iets mindere mate Antonius Thysius, aangezien die al in 1640 overleed. Behalve dat zij Johannes zijn eerste boeken cadeau deden, namen ze in 1635 een opmerkelijke beslissing. Het boekenbezit van de overleden Jacobus Thysius, broer van Antonius, zou in juni van dat jaar worden geveild bij een boekhandelaar in Leiden.⁴⁴ Als universeel erfgenaam van zijn grootmoeder Magdalena Thijs, had Johannes nog recht op een som van f 450 die Jacobus

Thysius haar nooit had terugbetaald. Voor het ver-
effenen van deze en enkele andere schulden besloten
zijn erfgenamen de bibliotheek te verkopen. In plaats
van het geldbedrag te incasseren, kochten de voog-
den van Johannes voor hem een groot aantal boeken
uit de bibliotheek. Dit blijkt uit de notitie in de
administratie van zijn erfenis: 'dat de f 450 die Jaco-
bus Thysius wegen geleent gelt schuldich was, betaelt
en voldaan zijn, met boecken, inde auctie vande
bibliotheca des voors. Jac. Thysii, voor Joh. Thijs ge-
cocht'.⁴⁵ Uiteindelijk werd er voor f 727 boeken aan-
geschaft, 281 titels in 191 banden.

Johannes Thysius was daarmee als dertienjarige
in het bezit van een bibliotheek waar menig geleerde
tijdgenoot van drie keer zijn leeftijd jaloers op ge-
weest zou zijn. De verzameling bestond niet zozeer
uit studieboeken voor praktisch gebruik, maar voor-
al uit zware folianten met daarin naslagwerken,
complete wetteksten, Bijbels, klassieke literatuur,
inscripties en nog veel meer. De beslissing van zijn
voogden tot aankoop van deze boeken is om ver-
schillende redenen opmerkelijk. Thysius was jong,
zijn toekomst lag nog lang niet vast, dus het was on-
zeker of hij de boeken ooit ergens voor nodig zou
hebben, of dat hij ze zelfs maar zou kunnen of willen
lezen. Dat hij grotendeels was opgevoed door hoog-
leraren wilde nog niet zeggen dat hij in hun voet-
sporen zou treden. Daarbij was Constantijn L'Empe-
reur zelf eigenaar van een omvangrijke bibliotheek,
waarvan Thysius gewoon gebruik kon maken. Ten
slotte was met deze aankoop een enorme hoeveel-
heid geld gemoeid. Ondanks dat Thysius een zeer
comfortabel bestaan leidde, zou hij van dit bedrag
zeker een half jaar hebben kunnen leven.⁴⁶

Het antwoord op de vraag wat Thysius aanvanke-
lijk deed met al deze boeken is te vinden tussen zijn
schoolpapieren: hij maakte er een catalogus van.⁴⁷
Daarin heeft hij de kasten (of lange boekenplanken)
genummerd 1 tot en met 6. In de kasten 1 en 2 ston-
den de exemplaren in folio, in 3 en 4 quarto en in 5
en 6 octavo. Thysius heeft zijn catalogus ingedeeld
in 'theologici', 'juridici' en 'philosophici'. De boeken
zijn geordend naar formaat, erboven staat het num-

Catalogus van
de bibliotheek
van Johannes
Thysius, ca. 1635

mer van de kast en voor elke titel de plaats daarvan in die kast. De nummering van de boeken in quarto heeft hij op een later moment aangepast. Omdat niet voor elke rubriek genoeg ruimte was gelaten, begon hij op pagina 4 opnieuw met de 'theologici' en een nieuwe nummering. Het was werk in uitvoering.

Voordat Thysius meerderjarig werd en zelf over zijn geld kon beschikken, heeft hij nog tweemaal met instemming van zijn voogden boeken mogen aanschaffen op veilingen van het bezit van overleden familieleden.⁴⁸ Daarmee werd zijn collectie met zo'n zeventig boeken uitgebreid. Verder kocht hij bij lokale boekverkopers wat hij nodig had voor school en studie, meestal voor iets minder dan een gulden, zelden voor meer dan twee gulden per boek. Alleen een paar muziekboeken, genoemd in zijn verantwoording van uitgaven over het jaar 1640, waren duurder.⁴⁹ Het verzamelen van boeken behoorde niet tot de vanzelfsprekende bezigheden van een opgroeiende rijke jongeman in de zeventiende eeuw, muziek maken daarentegen wel.

Thysius bespeelde als kind al verschillende snaarinstrumenten. Volgens de inventaris van zijn muziekinstrumenten bezat hij in 1632, toen hij tien jaar oud was, een kleine viool, 'de rug ingeleijt'. Twee jaar later kwam daarbij een viola de gamba uit 1629, waarschijnlijk afkomstig van de Leidse vioolbouwer

Andries Asseling, en een klavecimbel uit de werkplaats van de Antwerpse familie Ruckers.⁵⁰ Er werd muziek gespeeld en gezongen van Nederlandse componisten zoals Jan Pieterszoon Sweelinck en Cornelis Thymenszoon Padbrué en Philippe Rogier, maar ook Franse en Italiaanse componisten waren populair.⁵¹ De muzieklessen werden door Thysius met dezelfde regelmaat genoemd in de beleefdheidsbrieven aan zijn familie als zijn studie.⁵² Hetzelfde gold voor zijn andere bezigheden, die hij samenvatte in een brief aan zijn stiefmoeder:

Wat aengaet mijn dagelijckxse oeffeninge, hebbe nu mijn recreatie int schermen en dansen, als oock in het te paerdt te rijden, t'welck goede oefeninge sijn om hem te verwarmen, ende met de winter wel overeen komen. Ick hebbe mij oock begeven tot de Fransche taal, waer van met gelegener tijt een proeve sal senden.⁵³

Ook voor zijn lessen Frans werden kosten noch moeite gespaard: in 1643 kreeg hij les van de beroemde Leidse spraakmeester Jean Nicolas de Parival.⁵⁴ Het beheersen van deze taal was een onmisbare voorbereiding op het laatste onderdeel van zijn opvoeding, de Grand Tour.